

ג, א

ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני

צריך ביאור: מדוע הפסיק הכתוב בין מנין ישראל ודגליהם ומנין הלויים בתולדות אהרן.

והביאור:

רש"י פירש לעיל (א, מט) "כדאי הוא לגיון של מלך (שבט לוי) להיות נמנה לבדו", ואם כן מובן במכל שכן וקל וחומר שאהרן ובניו צריכים להיות נמנים לבדם. לכן נאמר לפני מנין שבט לוי "ואלה תולדות אהרן ומשה", והכתוב מבאר את מעלתם: "אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים גו' ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם" (בחייו, רש"י), היינו שהיו כהנים גדולים גם בחיי אהרן.

ולפי זה מובן גם מדוע לא נמנו כאן בני משה, שלא היו כהנים.

ואלה תולדות אהרן ומשה: ואינו מזכיר אלא בני אהרן, ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה. מלמד שכל המלמד את בן חצירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

ואינו מזכיר אלא בני אהרן

אין כוונת רש"י להקשות מדוע לא נמנו גם בני משה, שהרי מדובר כאן ב"בני אהרן" בלבד וענין הכהונה (ראה לעיל); אלא אדרבה, קושייתו היא להיפך: מדוע נאמר "ואלה תולדות..." ומשה".

שכל המלמד את בן חצירו תורה

בשפתי חכמים (בדיבור המתחיל ביום דבר ה' את משה) מקשה: "והא לכל ישראל למד משה תורה, ולמה לא נקראו תולדותיו"? ומתרץ "דמה שלמד לכל ישראל תורה הי' במצות השי"ת כו', לכן לא שייך לומר כל המלמד, אבל גבי בני אהרן, שלא הי' משה מחוייב ללמוד עמהם, דהא האב חייב ללמוד את בנו תורה, משום הכי נקראו הם תולדותיו של משה".

ולפי פירושו מובן הדיוק "בן חצירו", היינו חבירו כמותו, שגם לחבירו ישנה האפשרות ללמד את בנו, וכשהוא מלמדו עושה לפניו משורת הדין, ולכן נותנים לו שכר ש"כאילו ילדו"; ואילו המלמד בנו של אחד שאינו חבירו (היינו שאינו כמותו, שאינו יכול ללמד את בנו), או המלמד יתום וכיוצא בזה (שאינו לפניו משורת הדין) - אין לו שכר זה.

וראה ביאור הבא.

ביום דבר ה' את משה: נעשו אלו התולדות שלו, שלמדן מה שלמד מפי הגבורה.
צריך ביאור:

א. מה מחדש רש"י, והרי זה מוכן מפירושו בדיבור המתחיל הקודם.

(בשפתי חכמים מפרש "דאם לא כן מה ענין זה לכאן, ופירוש ביום דבר מיום דבר, והבי"ת כבי"ת (של) והנותר בבשר ובלחם, לא שבאותו יום עצמו שדבר השי"ת עם משה בהר סיני למדן, אלא שמאותו יום והלאה הי' מלמדן, ונעשו תולדותיו". וקשה: א. מדוע חשוב לדעת מתי נעשו "תולדותיו". ב. משה למד תורה לישראל (ולבני אהרן במיוחד) גם לפני מתן תורה (במצרים - הלכות קרבן פסח, ובמרה - רש"י בשלח טו, כה), ומדוע נעשו תולדותיו רק "ביום דבר ה' את משה בהר סיני").

ב. בדיבור המתחיל הקודם אומר "מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו"; וכאן - "נעשו אלו התולדות שלו".

ג. "שלמדן מה שלמד מפי הגבורה" - מדוע אינו אומר בקיצור "שלמדן תורה" (כפי שאומר בדיבור המתחיל הקודם).

והביאור:

בפסוק נאמר "ואלה תולדות אהרן ומשה", היינו שהיו תולדות משה בדיוק כפי שהיו תולדות אהרן. ויש לתמוה: כיצד אפשר להשוות היותם בני אהרן (שהיא דבר הקשור לעצם מציאותם) להיותם תולדות משה (שאינן בזה משום חידוש בעצם מציאותם)?

כדי לתרץ שאלה זו מפרש שלכן מוסיף הכתוב "ביום דבר ה' את משה": בשעת מעמד הר סיני נשתנו ישראל שינוי עיקרי, הם נהפכו ל"סגולה מכל העמים", "ממלכת כהנים וגוי קדוש". לכן ניתנה התורה לישראל באופן של "גבורה" (בקולות ולפידים וקול שופר), כי על ידי כך נשתנה מציאותם. ומכיון ש"והייתם לי סגולה" קשור למתן תורה ותלוי בשמירת התורה, מוכן שכח זה (לשנות את מציאותם של ישראל) "הוכנס" לתורה.

ומכיון שמשה לימד את בני אהרן "מה שלמד מפי הגבורה" (היינו שלמד עמהם במיוחד, כפי שרש"י מפרש בסוף פרשת תשא), היינו מה ששמע ולמד מפי הקב"ה, הי' בדברים אלו בגלוי ה"גבורה" של מתן תורה, ולכן "נעשו אלו התולדות שלו", כי הלימוד שינה את עצם מהותם (הרוחני).

לפי זה מוכן מה שהפסוק מדייק "ביום דבר ה' את משה" (ולא "מיום"):

כשם שבהולדה גשמית לא יתכן לומר שההולדה חוזרת על עצמה מספר פעמים, כן "הולדה" רוחנית זו התבצעה "ביום דבר ה' את משה", עם הלימוד

הראשון ש"משה למד עם בני אהרן; ואילו הלימוד שלאחר מכן לא גרם ל"הולדה" זו (רק שהי' בו היתרון של "כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו", כדלהלן).

אמנם, במתן תורה הרי שמעו כל ישראל (כולל בני אהרן) את עשרת הדברות מפי הגבורה (ראה רש"י יתרו כ, א. יט, יט), ואם כן כבר נפעלה אז כולם "הולדה" זו, וכיצד אפשר לומר שבני אהרן נעשו תולדותיו של משה על ידי זה שלימד אותם אחר כך "מה שלמד מפי הגבורה"?

לכן מדייק "שלמדן מה שלמד מפי הגבורה": ל"הולדה" זו לא די בשמיעה בלבד (שמיעת הדברות מפי הקב"ה), אלא יש צורך בלימוד, קליטת דברי תורה בלב. ומכיון ש"משה למד עם בני אהרן את עשרת הדברות על הלכותיהם ופרטי דיניהם, "נעשו אלו התולדות שלו".

אמנם, בשלמא אם היינו אומרים שבגלל זה ש"משה למד תורה במיוחד עם בני אהרן" מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, הי' אפשר להבין מדוע דוק בני אהרן נקראו תולדות משה (למרות ש"משה למד תורה עם כל ישראל), כי זהו שכר מיוחד על לימוד זה, שהי' בגדר לפנים משורת הדין (ראה ביאור הקודם). אבל מכיון ש"נעשו אלו התולדות שלו" על ידי זה שלימד אותם מה ששמע מפי הגבורה (כנ"ל), קשה: משה לימד לכל ישראל מה ששמע מפי הגבורה, ואם כן מדוע לא נעשו כולם תולדותיו?

ויש לומר:

כשהרב חייב ללמוד תורה עם תלמידו (באופן של "מה שלמד מפי הגבורה") אין ה"הולדה" מתייחסת לרב אלא לתורה ו"פי הגבורה" (המצווה); ודוקא כשהלימוד הוא לפני משורת הדין (הרב עושה זאת על דעת עצמו) מתייחסת ה"הולדה" אל הרב.

ועדיין יש לשאול: כיצד אפשר ללמוד מכאן ש"כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו", והרי כאן מדובר (א) ב"מה שלמד מפי הגבורה", (ב) רק בתחלת הלימוד ("ביום דבר ה' את משה")?

אלא, מסתבר שהתורה הוסיפה מלת "ומשה" כדי ללמדנו לקח לדורות (לא דבר הקשור רק למשה בלבד). לכן מפרש ש"משה" ש"כל המלמד את בן חבירו תורה (הרי זה לפחות) מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו", כי מכיון שכל ענין בתורה נאמר "מפי הגבורה", הנה אף שהרב לא שמע את הדברים מפי הגבורה, ואף שהתלמיד הוא כבר תלמיד חכם - מקבל הרב שכר על הלימוד, והרי זה "כאילו ילדו".